

Popper Péter: A pokol színei

Előszó, vagy: a színház, mint pszichológiai kísérleti műhely

(részlet)

A szerző játszani kezdett egy ötlettel, ami személyes élményeinek sodrásában meggyőződéssé terebélyesedett: A színészet olyan kísérleti műhely, ahol nap mint nap lényegre tömörítetten születnek meg és formálódnak ki azok a lelki történések, amelyeket a pszichológia – elsősorban a személyiséglélektan – oly nagy erőfeszítéssel és oly kevés eredménnyel kutat. A színész munkaeszköze saját teste és lelke, azaz személyisége, méghozzá az igénybevétel intenzitásának és teljességének olyan hőfokán, amire csak a művészet és talán némely nagy szenvedély kohójában izzik fel az emberi pszichikum. A különbség csak annyi, hogy ami a „civil” életben excesszus, ritka történés, az a színész számára naponta, természetesen megszülető vagy művileg felfokozott és kierőszakolt életelem és élmény. Természetesen a színésről van szó, és nem azokról a kallódó lelkekről, akik a színház perifériáján nyüzsögnek, és néha vagy rendszeresen színpadi szerepeket játszanak.

A színház minden idők óta az ember és a világ viszonyáról szól. Egyedüli témája a konfliktus, az a küzdelem, ami a személyiségen belül, az emberi kapcsolatokban, de nem utolsó sorban ember és intézmény vagy intézményesedett ideológia, erkölcs, világszemlélet és előítélet között dől el és támad fel újra. Egyszóval a színház témája az ember belső forradalma, amit evilági üdvösségéért vív, ha győz, és kárhozatra jut, ha elbukik. Burleszk vagy tragédia, mindegyikben ott tombol vagy lappang a lényeg: mikor az ember megmérkőzik saját démonaival, nevetve, elegánsan, jajongva vagy megtépázottan, nyíltan vagy leplezetten – mindegy. Ez az intrapszichikus történés a színpadon tárgyiasított formában jelenik meg: a drámai helyzetben.

Mint ahogy egy bírósági tárgyalás feszültsége intrapszichikus történések drámai kivetítéséből, tárgyiasított és megszemélyesített „lejátzásból” fakad. Az ügyész, a védő, a bíró, akik egy ember cselekedeteit mérlegelik, megítélik, intrapszichikus történést helyettesítenek. E folyamatnak a vádlott pszichikumában kellett volna lejátszódnia, és szociális normáknak megfelelően eldőlnie, a cselekvést megelőző motivációs harc, lelkiismereti konfliktus során.

A színház tehát az ember és a helyzet ősi problematikáját, hogy ne mondjam, dialektikáját jeleníti meg, és viszi el egy adott aspektusból a végkifejletig. A színész pedig az az ember, aki naponta megéli e kárhozatot vagy üdvözülést, ami a civilnek csak élete összképében dereng fel, ha nagyon odafigyel.

Művészetéről van tehát szó, vagyis az emberiség egyik nagy világmegismerési kísérletéről, ami természetesen az ember önmegismerése, hiszen csak a világgal való viszonylatainkban konstatálhatjuk önmagunkat. Tisztelet a színésznek, aki naponta felfeszíti magát e megismerési kísérlet laboratóriumi boncasztalára, ami már néha oltárnak tűnik, rajta az áldozatokkal, akik agyvelőt és vért adnak azért, hogy megmutassák az embert önmagának. Lényegtelen kérdés, hogy ez az áldozat tudatos vállalásból születik-e meg, vagy a színészt az áldozatnak – nevezhetjük néha gladiátornak – kijáró glória, társadalmilag hallgatólagosan respektált privilegizáltság vonzza-e? Aki rivalda elé lép – akarja vagy nem –, a saját életével fizeti meg az árát az utolsó szögig. Ezért a szerzőt sokáig kísértette, hogy írásának ezt az alcímet adja:

„Adatok a színész pszichológiájához, avagy boncoljuk-e magunkat elevenen?”

Néhány bekezdéssel előbb a szerző pszichológiai kísérleti műhelynek nevezte a színházat, és ezt komolyan gondolja. Minden csábító lehetőség ellenére mégis óvakodott attól, hogy a színészt vizsgálati tárgynak tekintse, és kipróbálja rajta embermegismerési, azaz diagnosztikai eszközeinek – interjúknak, explorációknak, teszteknek stb. – szálnalmas fegyvertárát.

Megismerési forrása kizárólag a személyes élmény, és ezt ebben az esetben megbízhatóbbnak tartja minden mérhető és matematikailag kifejezhető metodikai mutatójánál. A műfaj ezért talán töredékes esszének nevezhető. A szerző elgondolkodik, töpreng; kérdez és állít, csak egyet nem akar: bizonyítani. Minden, amit mond, megkérdőjelezhető és cáfolható, de hát szubjektív útleírásokból is születtek már igaz megismerések. Álláspontjának védelmében egyedüli fegyvere néhai szellemi mesterének – túlzó, de magvában igaz – mondata: „Sokan szeretnének szépen muzsikálni, de tehetségtelenek. Ezek vesznek egy gramofont. „Sokan szeretnének jó emberismerők lenni, de tehetségtelenek. Ezek tesztelnek. A teszt a pszichológia gramofonja. Ha hosszabb ideig együtt élsz emberekkel, és egy teszt még újat tud mondani rólok számodra, kubikosnak kell menned, nem pszichológusnak!”

Ismerve azonban szakmája közlési formáit, amelyben a modern amerikai pragmatizmus egyesül a hagyományos német tudományos nyelvezet kötelező unalmával, számít arra, hogy a legtöbb gáncs kollégái részéről éri majd. Ezt a kudarcot csak az teszi majd elviselhetővé, hogy rövidke munkáját nem a szakmai fórumokra szánja, hanem főképp a színészeknek. Amiért némi lelkipurdalást érezhetne, az a kegyetlen őszinteség, amelyre törekedett, és szemléletének egyoldalúsága. Az utóbbi terhe alól felmenti a műfaj: az önvallomás; a kíméletlen szókimondást pedig megbocsátja magának a mély szeretet nevében, amely mondanivalóját mindvégig áthatotta.

Mind ez ideig a szerző szerzőnek nevezte önmagát. Ehhez azonban nincs joga. Csak a szokatlan helyzetből fakadó zavarán segíti át ez a modorosság. Szerző ugyanis nincsen. Minden, amit mondani tudok, a színészekről származik, én csak az összegyűjtés és a megfogalmazás hivatalnoki munkáját végeztem el.